Pěstování orchidejí a praxe charitativních organizací

Teologická reflexe charity a praxe pomáhající organizace

Markéta Elichová

Markus Lehner se ve svém článku *Teologická reflexe charity – obor pro „pěstování orchidejí“ nebo srdce teologie* bezpochyby dotknul tématu, které je blízké uvažování nejen pracovníků charit jak socializovaných v některé z křesťanských církví, tak i těch věřících v „cosi nad námi“, hledajících nebo bez jakékoliv víry. To, co se po dlouhá léta zejména díky katolické církvi dostávalo, a stále se tak tomu děje, do povědomí celé společnosti, je velice zjednodušeně informace „Bůh je láska“ a „Miluj bližního svého“. V tomto kontextu je velice srozumitelné, že existují křesťansky motivované organizace poskytující sociální služby, že v nich i pracují křesťané a že když mají tito lidé studovat potřebnou odbornost, zvolí s větší pravděpodobností studium sociální práce nebo podobného oboru na teologické fakultě než jinde, protože od studia budou očekávat přidanou hodnotu. Ale tady právě studenti v České republice narazí ještě více než v Rakousku, jehož situaci Lehner popisuje. V ČR neexistuje ani ústav pro vědu o charitě.¹ Tento stav je pak naopak nesrozumitelný. Utíká takto teologie od svého ústředního tématu, nebo láska není dostatečně akademickým tématem? Jaký to pak má vliv na praxi?

Proto je cílem tohoto textu popsat „situaci lásky“ v charitativních organizacích a zhodnotit ji optikou kvality pomoci.

Obecně se dá říci, že pomáhající organizace je utvářena pracovníky, kteří jí dávají podobu, a to jak formulací poslání a dalších ústředních ustanovujících a metodických dokumentů, tak samotným svým výkonem pomáhající profese. Ostatní je v rukou státu, který organizace formuje nastavením sociální politiky, dále donorů a nepřímo vlastně i v rukou občanů, kteří politiky volí, a nepřímo tak utváří představu o sociálních problémech. Ústředními aktéry, ovlivňujícími podobu praxe pomáhající organizace jsou tedy samotní pracovníci.

Z výzkumů provedených Opatrným (2005) a členy Katedry praktické teologie Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích (Mišovič, 2011) vyplývá, že jen zřídka byli pracovníci charit a věřící pracovníci v sociálních službách schopni jasně vyjádřit, proč víra je, nebo není důležitá pro sociální práci. Jak naznačuje Opatrný (2008), je tedy třeba předpokládat, že ani v praxi tomu nebude jinak. Tady se nám možná nabízí vysvětlení skutečnosti, proč ČR nedisponuje žádnými institucemi zabývajícími se vědou o charitě. Ať je to příčinou, nebo důsledkem, tlak na jejich vznik nepřichází ani z praxe. Opatrný (2008) při hodnocení výsledků svého výzkumu také píše, že je třeba řešit pastorálně-teologický problém, jak sladit různorodé náboženské postoje nebo vyznání pracovníků s posláním, úkoly a celkovým pojetím, které charitám dává jejich zřizovatel. To jen potvrzuje problematiku popsanou výše – organické propojení víry a sociální práce se u pracovníků děje jen zřídka (Opatrný, 2008). Kdybychom měli shrnout jejich výroky, pak pracovníci ke vztahu víry a sociální práce říkají: „Moje víra je pro

¹ Pouze dvě katedry při teologických fakultách se alespoň částečně věnují křesťanské nebo charitativní práci – Katedra praktické teologie Teologické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích a Katedra křesťanské sociální práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Jana Palackého v Olomouci. Dle Kamiňského (2011) je stejná situace i v Polsku.

moji práci důležitější než moje práce pro víru (Opatrný, 2008).“ Na mysli mi okamžitě vytanuly dva ze čtyř konstitutivních prvků církve, které by měl křesťan ve svém životě veřejném i soukromém naplňovat, a to svědectví Bohu, zejména svědectví života, kdy dosvědčují svou víru odpovídajícím jednáním v životě, a hlavně služba potřebným, která má být vedena vírou a poznatky z biblických textů, jež mají být uváděny v život praktickou snahou o zmírnění utrpení a nápravu nespravedlnosti. Tento konstitutivní prvek služba potřebným (neboli diakonia), tak přímo nabádá ke spolupráci se sociální prací (Opatrný 2010, 40) a k využití prakticky jediné interpretační pomoci, které se dostává pracovníkům i vedení charit, což je činnost pastoračního asistenta charity, kterého ale zaměstnává přímo biskupství v dané lokalitě. Poskytovaná interpretační pomoc je realizovaná bez zatížení jak poskytovatele charitativní práce, tak akademického kruhu a její kvalita je přímo úměrná schopnostem a znalostem daného asistenta. Tím se téma vědy o charitě teologům vyhýbá a praxe naplňování křesťanských idejí v pomáhajících profesích je určována samotnými věřícími při výkonu profese a popřípadě zprostředkovaně pastoračními pracovníky charit.

Vraťme se ale zpět k sociální práci, na kterou můžeme nahlížet jako na křesťanskou i anonymně křesťanskou diakonii. Jde o jeden z devíti fenotypů diakonie dle Haslingera (1999), kterým je vyjádřeno, že i nasazení člověka, který není křesťanem, pro lidi v obtížných životních situacích, může mít kvalitu křesťanské diakonie, i když tento člověk své jednání jako křesťansky motivované nechápe a ani ho s křesťanskou diakonií nespojuje (Opatrný 2010, 41). Toto pojetí neznámá, že je sociální práce nějak omezována ve své autonomii, naopak, tu je podle konstituce *Gaudium et spes* třeba respektovat.

V praxi charitativní práce by pak obzvláště mělo dle Opatrného (2010, 43) docházet k interakci diakonie a sociální práce tím, že do sociální práce jsou vnášeny inspirace ze strany teologie a osobní víry pomáhajícího a do diakonie zákony a hodnoty sociální práce. I nevěřící pracovník charity, který svou činností naplňuje bliženeckou lásku, i když ji sám může nazývat lidskostí či humanitou, dle Opatrného (2010, 45-46) vykonává charitativní práci. Neznámá to totiž, že jeho humanita má jiný zdroj, než je Bůh. S takovýmto úhlem pohledu je pak vlastně možné se již dále, „lehnerovsky“ řečeno, o caritas jako srdce „řeči o Bohu“ (Lehner 2010, 1) v rámci praxe charitativních organizací nezajímat. Nabízí se zde také potenciální souvislost s neustále se zvyšujícím počtem „nevěřících“ pracovníků charitativních organizací, kdy narozdíl od první poloviny 20. století nemají katolíci ve složení personálu výraznou převahu (Kolařík, 2008). „Celé projekty katolické charity řídí dnes lidé, kteří nemají náboženskou víru tak, jak ji chápe církev (Kolařík 2008, 79).“ Tuto hypotézu mi potvrdily dvě osoby ve vedoucích pozicích charitativní organizace, které při přijímání nových pracovníků upřednostňují odbornost a osobnostní kvality potřebné pro výkon sociální práce před křesťanskou motivací realizovat diakonii. Sama encyklika *Deus caritas est* důležitost odbornosti také potvrzuje: „Profesionální kompetence je první základní nutností ...“

Tento trend do určité míry jistě souvisí i s pro realizaci praxe vlivným zákonem 108/2006 Sb. o sociálních službách, který přinesl požadavky na odbornou způsobilost pracovníků v sociálních službách a také na kvalitu poskytovaných služeb, což je spolu úzce provázáno, poněvadž podstatou „dobré praxe“ jsou sociální pracovníci, kteří jsou klíčem kvalitních sociálních služeb (MPSV 2002, 69).

Kladu si nyní otázku, do jaké míry, jakýkoliv je stav vědy o charitě u nás, je současná situace „lásky“ v charitách a dalších křesťansky motivovaných organizacích teologicky neuspokojivá, když je celé evropské sociální myšlení, samozřejmě včetně odborné disciplíny sociální práce (Bohlen, 2010; eVarianty, 2011), postavené na křesťanských principech. Dokládají to například hodnoty sociální práce, které jsou založeny na účtě v rovnost, hodnotu a důstojnost všech lidí

(Sociální práce, 2008)², nebo samotná část mezinárodní definice sociální práce přijaté Mezinárodní federací sociálních pracovníků (IFSW) a Mezinárodní asociací škol sociální práce v roce (IASSW) 2001: Sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v mezilidských vztazích a posílení a osvobození lidí za účelem naplnění jejich osobního blaha (Sociální práce 2007, 2/2008). S oficiálními premisami katolické církve uvedenými v konstituci *Gaudium et spes* se v paragrafu 2 neboli Základních zásadách shoduje i výše zmíněný zákon o sociálních službách:

*Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob.*³

Navíc jedním z hlavních úkolů sociální práce je dle IFSW a IASSW znalost toho, jak vedle kultury a tradic právě víra a náboženství ovlivňují lidské fungování a rozvoj na všech úrovních, včetně těch, které mohou určovat zdroje a překážky růstu a rozvoje (Ševčíková, 2007).

Výše uvedené naznačuje, že koncept sociální práce vychází právě díky historickému provázání s křesťanstvím ze stejných idejí a teologická reflexe charity tak může i nadále tak trochu zahálet, poněvadž jí směle nahrazují samotné principy sociální práce jako odborné disciplíny, která se stále více zaměřuje na kvalitu poskytované pomoci. Nesmíme ale zapomenout, že podoba a sféry působení sociální práce nezávisí jen na poslání sociální práce jako odborné disciplíny, ale vedle zákonů, základních „formujících“ dokumentů organizace a občanském povědomí o sociálních problémech tu jsou ještě ne nepodstatné zdroje financování praktického výkonu sociální práce, které ji mohou ovlivňovat výrazněji než charitativní práci.

Když se na druhou stranu podíváme na podobu praxe charitativních organizací, je jasné, že zde jsou jejími zásadními tvůrci zaměstnanci samotní, poněvadž, jak již bylo zmíněno výše, je zde problém se sladěním různorodých náboženských postojů pracovníků s posláním a celkovým pojetím daným základními dokumenty organizace. Kolařík (2008, 79) k tomu uvádí: „Žijeme ve společnosti, v které probíhá velký trh myšlenek a idejí, a je otázkou, zda je vůbec možné, aby každý z personálu charity přijal za své etické normy v souladu s učením církve. Ocitáme se ve sférách, do kterých lze jen těžko zasahovat a jejichž kontrola se může ukázat jako zcela nevhodná a nemožná nebo obtížná.“ Nabízí se zde pak otázka, zda za takovéto situace může mít charita ideální struktury naplňující její identitu. „„Crosscutting identities“ jsou dnes věrohodnější než přísahy na monismus. Kde se mnohé stalo možným, stala se nepohoda pohodlnou... (Welsch 1994, 105).“

Dle mého názoru je aktuální situace z hlediska kvality praxe charitativních organizací díky vysokému souznění s ideály sociální práce uspokojivá, ale je toto ta pravá cesta? Nepopíráme

² Srovnej např. s „Hospodin je milostivý, spravedlivý, náš Bůh je milosrdný (Žl 116,5).“ Boží milosrdenství je v židovské a pak i v křesťanské víře spojeno s jeho spravedlností (srov. Žl 112,4). Ve svém milosrdenství poskytuje Bůh lidem právo. Jako milosrdný a spravedlivý vyžaduje také od lidí milosrdenství a spravedlnost vůči jiným lidem (Bohlen 2010, 31).“ Ideály prosazované církví se s hodnotami sociální práce také shodují – mírový rozvoj, lidská práva, právo na důstojný život a jiná sociální práva (Matoušek, Šustová, 2001). (Zkratky biblických knih jsou uváděny podle Českého katolického překladu.)

³ *Gaudium et spes* v čl. 9 uvádí, že úkolem lidstva „... je také ustavit politický, společenský a hospodářský řád, jenž by člověku stále lépe sloužil a pomáhal jednotlivcům i skupinám uplatňovat a rozvíjet vlastní důstojnost.“ Článek 17 dále k tématu říká, že „důstojnost člověka tedy vyžaduje, aby jednal podle vědomé a svobodné volby, to znamená hýbán a podněcován z nitra osobním přesvědčením, a ne ze slepého vnitřního popudu nebo pouze z vnějšího donucení.“ Jak uvádí Elichová (2010), z této nauky o svobodě člověka potom vychází praxe církve se snahou o to, aby se z lidí stávaly subjekty, tedy aby podle svého přesvědčení vědomě a svobodně jednali a své jednání zaměřovali k dobru (Opatrný, 2008).

tak prakticky samotnou podstatu teologie, která by mohla, kdyby nestála s teologií charity tak na okraji, díky poskytování „vysvětlení“ pomoci dosahovat vyšší kvality pomoci pro všechny zúčastněné? Kvalitní charitativní práce dle Svobody a Smolíka (2008) totiž zohledňuje jak biologickou, psychologickou a sociální stránku člověka, tak i jeho stránku spirituální, která patří k člověku už jen proto, že je člověkem (religiozita je antropologickou konstantou).

Použité zdroje:

- BOHLEN, S. Teologie a sociální práce – podněty pro dialog. In OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. a kol. *Teorie a praxe charitativní práce*. Č. Budějovice: TF JU, 2010. s. 28-34.
- Definice sociální práce. *Sociální práce* 2/2008, s. 35-36.
- Deus caritas est. Posl. úpravy 25. 01. 2006 [cit. 2011-02-22]. Dostupné na WWW: <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=5241>> a <<http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=5276>>.
- Dokumenty 2. vatikánského koncilu. *Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě Gaudium et spes*. Praha: Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.
- ELICHOVÁ, M. Charitativní práce s menšinami. In OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. a kol. *Teorie a praxe charitativní práce*. Č. Budějovice: TF JU, 2010. s. 51-56.
- eVarianty. *Motivy pomoci* [online]. [cit. 2011-02-23]. Dostupné na WWW: <http://grv.evarianty.cz/EduApplicationStudent.5588&app=Main&grp=Education&mod=CourseStudy&sta=CourseStudy&pst=CourseStudy&p1=OID_INT_86&acode=89462404>.
- KAMIŇSKI, T. Křesťanská sociální práce v Polsku, Idea a praxe. *Caritas et Veritas* 1/2011, s. ...
- KOLÁŘÍK, P. Identita sociálních služeb poskytovaných katolickou církví. *Sociální práce* 4/2008, s. 75-84.
- LEHNER, M. Teologická reflexe charity – obor pro „pěstování orchidejí“ nebo srdce teologie.
- MATOUŠEK, O., ŠUSTOVÁ, J. Náboženství a společenská solidarita. In MATOUŠEK, O. a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001, s. 13-45.
- MIŠOVIČ, J. O kombinaci sociologických výzkumných metod orientovaných na poznávání sociální práce. *Sociální práce* 1/2011, s. 35-40.
- MPSV. *Zavádění standardů kvality sociálních služeb do praxe. Průvodce poskytovatele*. Praha: MPSV, 2002.
- OPATRŇÝ, M. K čemu může být sociálnímu pracovníkovi dobrá jeho víra? *Sociální práce* 4/2008, s. 85-92.
- OPATRŇÝ, M. Charitativní práce: interakce sociální práce a diakonie. In OPATRŇÝ, M., LEHNER, M. a kol. *Teorie a praxe charitativní práce*. Č. Budějovice: TF JU, 2010. s. 39-46.
- OPATRŇÝ, M. Sociální práce a teologie – uvedení do problematiky. In MARTINEK, M. a kol. *Praktická teologie pro sociální pracovníky*. Praha: Jabok, 2008. s. 12.
- SVOBODA, Z.; SMOLÍK, A. Charakteristika charitativní práce. České Budějovice, 13.11.2008. Podklad příspěvku na mezinárodním symposiu Praktická teologie a sociální práce. Teologická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Nepublikovaný rukopis.
- ŠEVČÍKOVÁ, S. Mezinárodní a český kontext Globálních kvalifikačních standardů vzdělávání v sociální práci vydaných IFSW a IASSW. *Sociální práce* 4/2007, s. 49-54.
- WELSCH, W. *Naše postmoderní moderna*. Praha: Zvon, 1994.
- Zákon č. 108/2006 Sb., o sociální službách.

Abstract:

The text describes the current state of the theological reflection on charity in the Czech Republic and its link in practical charitable work in charities. The theme of the article also addresses the connection between charitable and social work.

Key words: social work, diaconia, charity